

Szenvedéstörténet és irodalom

CS. VARGA ISTVÁN: LÁTÓKÖR

Cs. Varga István hosszú évtizedek óta jeles irodalomtörténész, egyetemi és főiskolai tanár, többek között Németh László és Jeszenyin, valamint az ars sacra kutatója. Neves tanárainak hűséges követője, Nádasi Alfonz, Bánhegyi Jób, Jáki Sándor Teodóz, vagy éppen Julow Viktor, Bán Imre, Barta János és Iglói Endre szellemiségének hordozója.

Új tanulmánykötete, a *Látókör* több oldalról állítja elének alakját. Vegyes műfajú könyv, benne a tudományosság és a személyes sors számos eleme együtt van jelen. A tanulmányokat vallomások és interjúk egészítik ki, és így kapunk portrét a szerzőről. Az alcím szerint esszék, műelemzések és egyéb írások gyűjteménye ez a mintegy három és félszáz oldalas kötet. Nem túlzás állítanunk, hogy az eddigi legszélesebb körű válogatás Cs. Varga István szellemi műhelyéből, hiszen a már jelzett témák mellett például bőséggel találunk adalékokat a csángók sorsához vagy éppen egy igen alaposan megírt műben Radnóti Miklós küldetéséhez. Igazat adhatunk az ajánló szöveg szerzőjének, aki többek között így ír: „Szabadon szolgáló értelmiségiként tudja: megfogyatkoztunk hitben és magyarságban. [...] Azt a magyarságot vallja, melynek Rónay György szerint lényege: az istenhit és a humánus.” Igen, ennek a kettősségnek a jegyében fogantak meg írásai, vallomásai. Persze hozzátelhetjük, hogy a Németh László-i minőségszempont szem előtt tartásával.

A címben foglalt látókör szélességének bizonyítéka valamennyi, itt olvasható írása. A költők és írók szenvedéstörténetéről szóló épp úgy, mint egyes műelemzése, pályarajzai. Akár Ady Endre *Kocsi-út az éjszakában*, akár Nagy László *Ki viszi át a Szerelmet* című versét értelmezi, számos újdonsággal gazdagítja a szakirodalmat. A lillafüredi József Attila-szobor ürügyén értékes adalékokat szolgáltat az *Óda* háttéréhez. „Turistából zarándokká válhat a vándor, lelke megfűrődhet a természet és az *Óda* szellemi-lelki, esztétikai szépségében, az Isten és a költő teremtette csodálatos világ örömeiben.” (50.) Itt és másutt is fölfigyelhetünk szerzőnk nyelvhasználatának sajátosságaira, az anyanyelv példás használatára. Cs. Varga István írásai arra szolgálnak példát, hogy lehet irodalomtörténetet és műelemzést is helyes magyarsággal, viszonylag közérthető módon írni. Ez fontos, hiszen a közvetítő szerep előrébb való a tudomány néhol belterjes jellegénél. S ha valakiben olyan szilárd a magyarságtudat és a hit, mint őbenne, akkor még erőteljesebbé válik a szándék.

Mindehhez járul a biztos szakirodalmi tájékozottság és az alapos műveltség, a tudós tanár klasszikus példája. Ám úgy tudós, hogy közben érzelmekben gazdag és a nemes szenvedéllyel átitatott személyiség. A klasszikus és a mai irodalom együtt van jelen érdeklődésében. Legnagyobb ívű tanulmánya a már-már kismonográfia-igényű *A Radnóti-centenáriummra*. Kapcsolódik a bevezető tanulmányhoz, és mintegy ki is teljesíti, hiszen itt is szenvedéstörténetről van szó. Bevallott célja, hogy vállaljuk a teljes Radnóti-életművet, a róla tudható legteljesebb igazságot. Mindenképpen többlet a korábbi értékelésekhez képest, hogy ilyen tudatosan

mások nem foglalkoztak a költő szakrális szépségű szövegeivel, tudatosan vállalt katolicizmusával. Cs. Varga közben teológiai tárgyú eszmefuttatásokkal színezi anyagát, de nem marad el Radnóti *Naplójának* elemzése sem. Érinti a kor sok vonását, irodalmiakat is, a *Szép Szó* bírálatával is találkozunk. Érdekesség a Babitshoz fűződő ellentmondásos, de a végén bensőségessé váló viszony tárgyalása. Részletesen szól a zsidóság és a költő kapcsolatáról. S legfőképpen a mártír-sorsról, a vállalt áldozatról, a krisztusi útról. Mindezt a szövegekkel összhangban tárgyalja, főleg a *Napló* részleteinek idézésével. Rónay László véleményével összhangban vallja, hogy ahhoz az eszményhez hasonló ez a sors, ami szerint nemcsak vállalhatja az ember a szenvedést, hanem másokért is elviselheti. Ehhez híven az ember Radnóti nem kért hamis papírokat, s minden áron nem mentette az életét, a halál árnyékában is a megbocsátást hirdette, miként ez a *Hetedik eclogából* is kiderül. „Radnóti világirodalmi szintet elérő művei bizonyítják: az írás végső fokon a kegyelem műve, amelyből élő vizek forrása fakad.” (98.) Ez az igazság szinkronban van pl. Ottlik Géza véleményével: „Ha műveinkben nincs benne Jézus, akkor semmi sincs benne...”

Szakrális gondolatok soráról ír, a vállalt mártírság erejéről. Az emberről, aki a munkatáborba is elvitte a *Bibliát*, amelynek legfőbb műfaja az igehirdetés. Cs. Varga István bőséges apparátust vonultat föl tételeinek igazolására, igen megalapozottan értékeli. Gyakran elkalandozik, hogy aztán újra visszatérjen eredeti tárgyához. Radnóti sorsa kapcsán kitekint irodalmi és teológiai értékekre, s ezáltal is jobban megvilágítja üzenetét. A fentiek talán egyértelműen jelzik, hogy a költőről alkotott felfogása számos új elemmel gazdagítja tudásunkat.

Tanulmánykötetének második fejezete Németh Lászlóról, Jókai Annáról, Nagy Gáspárról és Sarkady Sándorról szól. Látható ezekből az írásokból irodalomfelfogásának irányultsága, esztétikai elvrendszere. Jókai Anna *Napok* című nagyregényét elemezve érvényesen szól a szakralitás és a profán világ közötti viszonyról. Hasonlóképpen a Németh László-i hatás érvényesüléséről, hiszen például az *Égető Eszter* és a *Napok* vállalkozásában találunk érdekes összefüggéseket.

A „*Jézus tanítványa voltam...*” című fejezet ugyancsak nagy ívű írásokat tartalmaz. A középpontban a székelyek és a csángók kultúrája, sorsa áll, és itt olvashatunk Benedek Elekről, Lakatos Demeterről, Iancu Lauráról, Gál Elemerről és Hajdó Istvánról. Jó olvasni Benedek Elekről, hiszen alig esik szó róla mostanában. Életrajz és elemzés együtt – amit itt találunk, ebben a tömör pályaképben. Egy, a szülőföldjéért, Erdélyért oly sokat tevő és áldozatokat vállaló író portréja. „Benedek Elek a neki adott mesterség tehetségének törvényei szerint maradt hűséges. Életünk legfontosabb kérdéseiről szólt a lélek szabadságával.” (150.) Egy másik írásban pedig, miközben két csángó származású költőt méltat, fontos ismereteket is átad ennek a hányatott sorsú népcsoportnak az életéről. (Mint tudjuk, Cs. Varga István Jáki Sándor Teodózzal együtt a csángók jó ismerője, ezt igazolja korábbi, *Rokonföldön* című könyve is.) Ahogy írja: hitalapú vallási közösségi identitástudat jellemzi őket. (156.) Remek értékelést ad ezen kívül a két költőről, és itt sem hiányzik a szenvedéstörténet motívuma.

Hiánypótló és új elemekben gazdag Gál Elemér *Héthavas* című regényről szóló írása (a mű mint „őstörténeti hitregény”), az Egerbe áttelepült székelyföldi író mel-

tatása is. Gál szellemi rokonaiként olyan szerzők nevét említi Cs. Varga István, mint Tamási Áron, Nyíró József vagy Kodolányi János. Nem véletlenül, hiszen a Gál-mű is olyan világot idéz meg, amelyben az ember szorosán kötődött az isteni világhoz. (Távolabbról egyébként akár Várkonyi Nándor vagy Hamvas Béla neve is említhető lenne.) Az elemzés alapos és hiánypótló, egy kevésbé ismert, értékes életműre irányítja figyelmünket.

A kötet sokműfajúságát igazolandó A „testvérműzsák” *igézetében* című fejezet nem csak irodalomról szól, bár folyton ott találjuk az érintkezési pontokat. A minőség elv ezekben a jórészt alkalmi szövegekben is érvényesül. Akár Molnár Edit kiváló, Nagy Lászlót ábrázoló fotóiról, akár Fejér István *Csíksomlyó* című anyagáról essék szó, ezt tapasztaljuk. Ez utóbbi tárgy kapcsán Cs. Varga a legendás búcsújáró hely szakrális-történelmi jelentőségéről szól, igen gazdag szellemi apparátus felhasználásával. Szinte ott érezzük magunkat a Nyeregben, még ha nem is látjuk a képeket. (Itt jegyzem meg, hogy jó lett volna néhány fotót is közölni a kötetben!) További értékes része a *Látókör*ek a Jeszenyin életművének szentelt fejezet. Itt folytatja szerzőnk azt a munkát, melynek évtizedekkel ezelőtt, 1986-ban a *Jeszenyin világa* című kötete volt az előzménye. A nagy orosz költő méltó méltatása ez a három írás, különös tekintettel a magyar vonatkozásokra, a jeles műfordításokra. Egy olyan költőről esik itt szó, aki jelentős hatást gyakorolt a XX. századi magyar költészetre. Írók, költők, irodalomtörténészek foglalkoztak vele, s közöttük kivételes hely a Cs. Varga Istváné. „Jeszenyin lírája és a magyar költészet közti tipológiai kutatás további eredményeket ígér. Jeszenyin lírájának különösen erőteljes kisugárzása volt és van a közép-európai térségben.” (269.)

A további fejezetekben különösen erős a személyes érdekelttség és a vallomás. Kiváló portrét rajzol a számára oly kedves és meghatározó személyiségekről, pl. Nádasai Alfonzról, aki egyebek között Kodály lelki atyja is volt. 1967-ben ő búcsúztatta a nagy zeneszerzőt, és itt, ebben a könyvben olvashatjuk is a temetésen elhangzott szöveget. Cs. Varga írása egyébként is dokumentumokban gazdag munka a hitében erős tudós paptanáról. Hasonló igényesség jellemzi a Korzenszky Richárd alakját idéző sorokat is. A kiváló bencés, irodalmár, fotós és szellemi organizátor portréjának olvasása közben újfent ráismerhetünk Cs. Varga egyik erényére, a szeretetben fogant példafölmutatásra. A közös kapuvári élményvilág különösen érzékletessé és hitelessé teszi ezt az opuszt. Szellemileg aztán a Németh Lászlóhoz vonzódás is közel hozza a két embert, például az *Irgalom* kapcsán, a másik emberért élő ember példázatában.

Másfajta szerepet is vállalt azonban a *Látókör* szerzője: interjút készített Jáki Sándor Teodózzal. Kiderül, hogy miként az irodalmárok közül többen – hogy csak Bertha Bulcsut vagy éppen Kabdebó Lórántot említsem –, ő is ismeri ezt a mesteriséget. Lényegre törő kérdéseivel, egy-egy, a beszélgetés folyamatát elősegítő közlésével a műfaj legjobb hagyományait követi. „A csángó ügy apostolához” különösen erős szálak fűzik a kérdezőt, így hát nem az objektivitás a legfőbb erénye... Középpontba állítja a bencés atyát, a tanárt, a hit jeles emberét. Tanulmányértékű interjú ez, azt példázza, hogy ez a műfaj számos szállal érintkezhet más, irodalmi műfajokkal. Méltó mindehhez a befejezés is, amelyben Teréz anya szavai idéződnek meg: „A jót, amit teszel, holnap talán elfelejtik: nem számít, tedd a jót!” (343.)

S a kötet befejezésében a szerep megfordul: itt Laczkó András kérdéseire Cs. Varga István válaszol, mintegy összegzésként. Bepillantást nyerünk szellemi műhelyébe, amelyből ugyanakkor kitekintést is nyerünk arra a világra, mely évtizedek óta foglalkoztatja az irodalomtörténészt és a tanárt, valamint a családi hátteret és miliót oly fontosnak tartó embert. A *Látókör* részösszegzést ad egy még korántsem lezárt pálya irányairól, szellemiségéről, távlatos eredményeiről. (*Hungarovox*)

BAKONYI ISTVÁN

A kritika röppályái

MOLNÁR GÁBOR TAMÁS: A (TÖMEG)VONZÁS SZABÁLYAI

Az elméleti fizikát vagy Bret Easton Ellis regényeit kedvelőknek felcsillanhat a szemük Molnár Gábor Tamás új könyvének címe láttán, holott ebben az esetben nem elsősorban a természettudományokról, vagy kedvenc írójukról esik szó. A *(tömeg)vonzás szabályainak* középpontjában ugyanis Laurence Sterne, Italo Calvino és Thomas Pynchon egy-egy regényének komparatistikai elemzése áll: a 18. század közepén keletkezett *Tristram Shandy*, és két posztmodern regény az 1970-es évekből, a *Ha egy téli éjszakán egy utazó*, illetve a *Súlyszivárvány* összetett kapcsolatrendszerét boncolgatja a szerző.

E három regény ilyesfajta összehasonlító vizsgálatának lehetősége korántsem magától értetődő Molnár számára: nehézségként jelentkezik az a tény, hogy a három szöveg első látásra különböző diszkurzív teret és problémaegyüttest enged láttatni (9.). Visszatérő kérdésként merül fel a könyvben (lásd a *Bevezető* fejezetet, vagy 83. és 128.), hogy miért kerül egymás mellé ez a három regény, és hogy milyen szempontrendszer szerint lehet helytálló megállapításokat megfogalmazni velük kapcsolatban, illetve ezek a megállapítások milyen irodalomtörténeti, irodalomelméleti összefüggésrendszerre deríthetnek fényt.

Calvino esetében az összefüggések könnyebben kimutathatóak, hiszen az olasz szerző „több esszéjében név szerint hivatkozott Sterne-re vagy regényére” (11.), a tematikus kapcsón túl Calvino „Sterne-höz fűződő kapcsolat[al] [...] inkább problémákban, írásmódokban, poétikai alakzatokban érhető tetten”, mint például az olvasó „második személyű megszólítottasága” (83–84.). Ezzel szemben Molnár szerint „Sterne és Pynchon viszonya kevésbé magától értetődő, amennyiben a *Súlyszivárvány* értelmezői nemigen szoktak a *Tristram Shandy* konkrét hatására vagy a két mű bármiféle kapcsolatára utalni. Szigorúan véve az itt bemutatott értelmezés is inkább »közvetett« bizonyítékokat tud felmutatni a Sterne-mű jelenlétére a *Súlyszivárványban*” (12, vö. 131.). A Sterne–Pynchon kapcsolatnak a megalapozása tehát komolyabb értelmezői teljesítményt igényel, és nagyobb tételt bír, hiszen a kötetnek *A (tömeg)vonzás szabályai* cím által elhelyezett képzeletbeli súlypontja erre az összefüggésrendszerre irányul.